

Gróf Hadik András tábornagy, mint hadtörténetíró.

Egyik alig ismert oldaláról akarom ebben a rövid ismertetésben bemutatni a XVIII. századnak méltán nagy hírre jutott kiváló magyar tábornokát, gróf Hadik Andrást.

Talán nem lesz hiábavaló, mert a világháború óta valóban „a bús feledékenység”-nek Zalán futásában megénekelte „koszorútlan alakja” lebeg a régebbi korszakok nagy magyar katonái körül. Hadik fényes pályafutásának is csupán egyetlen epizódja él — talán — a művelt közönség tudatában: a berlini rajtaütés, 1757. október 16-án.¹

Igy hát érthető, hogy még kevesebben vannak azok, akik tudják, hogy ez a keményveretű vitéz nem csak a kardjával dolgozott, hanem a fejével és a tollával is, még pedig sokat és jól.

Az ilyesmi igazán ritkaságszámba ment a XVIII. század magyar katonáinál, mert a hadtudományi irodalom s így a hadtörténetírás is, nagyon későn indult meg minálunk. A magyar, ha kellett, páratlan vakmerőséggel és ügyességgel viaskodott, de a haditudományok művelése általában gyöngye oldala volt. Sőt még tollforgató katonáink javarésze se a hadi-, hanem inkább a szépirodalom terén, vagy valamely más tudományágban jeleskedett.

Azok között, akik a hadtörténetírás parlagát feltörték, kiváló helyet foglal el Hadik András, korának egyik legvitézebb huszárya, de egyúttal egyik legtanultabb magyar katonája is.

Legnagyobb munkája naplója volt, amelyben kapitány korától kezdve részletesen leírta mindazokat a háborúkat, amelyeket hosszú és zivatáros földi pályáján végigharcolt.² Sajnos, ez a nagyértékű és pótolhatatlan kézirat sohase láthatott nyomdafestéket. A Ludovika Akadémia könyvtárában volt, de nyomtalanul el is tűnt onnan, alkalmasint a forradalmak idején.

¹ Részletesen megírta *Szabó Lajos*: „Hadik altábornagy Berlinben” címen. (*Hadtörténelmi Közlemények*: 1910. évf. 351. és k. ll.)

² *Szinnyei*: Magyar írók élete és munkái. IV. 228. l.

Szerencsésebb volt Hadiknak egy matematikai dolgozata, amely 1779-ben jelent meg.³

Tizenhárom évvel ezelőtt Szendrei János hívta fel az érdeklődők figyelmét arra, hogy van a nagy hadverőnek egy vallásos tárgyú, „Az Ur pajzsa” című kéziratos munkája is.⁴ Egyáltalán nem meglepő, hogy szerzője ilyen tárggyal is foglalkozott, mert serdülő korában nem katonának, hanem papnak készült.

Alig egy-két ember tudott róla, hogy a Magyar Tudományos Akadémia kézirattára Hadiknak egy negyedik, jókora terjedelmű, nyomtatásban meg nem jelent munkájait őrzi.⁵ Nekem dr. Török Pál akadémiai könyvtáros mondotta meg.

A 206 sűrűn teleírott, negyedrétt oldalra terjedő kézirat, siralmasvégű utolsóelőtti török háborúnk 1759-i hadjáratát tárgyalja s így az örökre eltűnt naplónak legalább egy részét pótolhatja.⁶

Nagyon érdekes és fontos ez a munka, már csak azért is, mert az 1756—1759-i török háború történetével — bárha elég bő irodalma van — magyar ember nem foglalkozott részletesen, Hadikon kívül.

³ „Tentamen, quod ex praelectionibus mathematicis tam publicis quam privatis subibit.” Bécs, 1779.

Szinnyei: (i. m. IV. 229. l.) ifjabb Hadik Andrásnak tulajdonítja. Ámde ez 1764-ben született. Alig hihető tehát, hogy már 15 éves korában mennyiség-tani értekezést írt volna. Sokkal valószínűbb, hogy az öreg Hadik írta, talán éppen fiai számára.

⁴ „Clypaeus Domini Exercituum Conferentis Bella ex Scriptura Sacra et aliis selectis precibus opera Generalis Andreas Hadik elaboratus. 8° 169 lap. Ev és hely nélkül. 1918-ban özv. Vay Kázmérné birtokában volt. (*Szendrei:* Hadik András mint egyházi író. — *Hadtört. Közlemények:* 1918. évf. 121. l.)

⁵ Hadtud. 4° 7. sz.

⁶ „Der Feldzug gegen die Türken vom Jahre 1759. Beschrieben vom Feldmarschale und Hoff-Kriegs-Praesidenten Andreas Grafen von Hadik, Im Jahre 1784. Von der eigenhändigen Urschrift abgeschrieben Im Jahre 1788.“

⁷ *Laugier:* Histoire des Negotiations pour la Paix conélue à Bellgrad etc. Paris, 1768.

Farneri: Beytrag zur Geschichte des gegenwärtigen Krieges zwischen dem Russisch- und Türkischen Reich. Breslau, 1771.

Schmettau: Mémoires secrets de la guerre d'Hongrie pendant les Campagnes de 1757, 1758, 1759, avec des reflexions critiques etc. Frankfurt, 1771.

Keralio: Histoire de la guerre des Russes et des Imperiaux contre les Turcs, 1756—1759. Paris, 1760.

Neipperg: Umständliche Geschichte des zu Belgrad geschlossenen Friedens. Leipzig, 1790.

Angeli: Der Krieg mit der Pforte. 1756—1759. Wien, 1880.

Röviden összefoglalja ennek a hosszú, de szégyenletes háborúnak

De fontos ez a kézirat máskülönben is, mert szerzőjének nagy katonai tudása és feltétlen igazságszeretete, továbbá a hadtörténetírás terén megnyilvánuló helyes módszere, egyaránt reá üti a hitelesség bélyegét.

Milyen volt Hadik, mint hadtörténetíró? Meg kell állapítanunk, hogy a híres magyar generális ezen a téren is alapos munkát végzett. Nem hordta össze megrostálatlan és összefüggéstelen adathalmazzá az, amit látott, hallott és olvasott, hanem az oknyomozó történetírás módszerével fogott feladatának megoldásához.

Már mint tábornagy és az udvari haditanács elnöke írta meg munkáját, de nem csupán emlékezetből, nem is csak hivatalos aktákból, hanem az eseményekkel egykorú, vagy legalább közel egykorú, elveszett naplója alapján is.

Hadik mint kapitány és őrnagy harcolta végig ezt a hadjáratot s nagyobbfokú alkalmazhatósága következtében gyakran kapván önálló feladatot, jobban beláthatott az események bonyolódott hálózatába, mint az a hasonló rangú tiszttársa, aki a csatarendbe ékelve, csak a közvetlen közelében lezajlott mozzanatokot figyelhette meg.

De Hadik mindezzel nem érte be. Tudni akarta, hogyan vélekedik erről a hadjáratról az ellenség. Énnélfogva, már a béketárgyalás alatt, több török főújjal vitatta meg a történeteket. Nem esett tehát ma is olyan gyakori hibájába annak az egyoldalúságnak, amely csupán az egyik fél szemszögéből bírálgatja az eseményeket.

Munkája megírásakor az udvari haditanács egész levéltára rendelkezésére állott, de a szerző az ebben talált hivatalos jelentéseket se fogadta el kritika nélkül, sőt kimutatta, hogy itt is, ott is módosították néha az igazságot.

De nem mellőzte a szóbanforgó hadjárat irodalmát se. Olvasta báró Schmettau táborszernagy előbb idézett művét, amely az 1736—1739-i török háborúnak mindeddig legfőbb forrásmunkája volt nálunk. De megállapítja róla, hogy Schmettau az 1739-i hadjárat leírásában nem megbízható, mert csak a legvégét élte át személyesen; azután pedig orosz szolgálatba állván, nem volt alkalma arra, hogy az egész kútforrást át tanulmányozza.

Hadik ismerte Laugier és Varneri imént említett könyveit is, végül pedig felhasználta, sőt helyre is igazította, Rebain mérnökkari kapitánynak erről a hadjáratról készült, magyarázó szöveggel is ellátott egykorú térképeit.

történetét a bécsi Hadilevéltár szerkesztésében és kiadásában megjelent „*Kriegs-Chronik Oesterreich-Ungarns*” is. (III. rész, 256—279. l.)

Ennek nyomán halad *Rónai-Horváth Jenő* a Magyar Hadikrónika II. kötetében. (404—414. l.)

Mindebből kitűnik, hogy Hadik sokoldalú tapasztalás, tanulmány és kutatás után fogott munkájához, amelyet fiainak szánt, okulásul. Természetesen negatív értelemben, mert sokszor hangoztatja, hogy gróf Wallis Olivér tábornagy úgy vezette ezt a hadjáratot, ahogyan nem lett volna szabad vezetnie.

Kíméletlenül bírálja az eseményeket és azok irányítóit; de nemcsak gáncsol, hanem egyszersmind tanít is, mert mindenütt megmondja, hogyan kellett és lehetett volna jobban megcsinálni a dolgot.

A balsiker okát a legfőbb vezetés csődjében látja. Wallis tábornagnak egyáltalán nem voltak olyan tulajdonságai, amelyek őt a fővezéri állásra alkalmassá tették volna. Már vénülő — 64 éves — ember volt; tétovázó, lassú; azonkívül pedig határtalanul durva, elbizakodott és felfuvalkodott. Pro forma meghallgatta ugyan tábornokainak véleményét is, de tette kerülvén a sor, csaknem mindig a maga feje után indult, még pedig — mint a következés mutatta — rendszerint hamis irányban. Ha azonban bajba, vagy csak némiképp válságos helyzetbe jutott, azonnal elvesztette a bátorságát és ok nélkül megfélemlítette hadseregét is.

A tábornokok, törzs- és főtiszték között nagyon sok tehetséges és vitéz férfiú akadt. Ha kellett, bátran vitték vásárra a bőrüket. Hiszen csak a grockai csatában 10 tábornok és egy egész sereg törzstiszt esett el. A tábornokok közül különösen kitűnt, nemcsak bátorságával, hanem rátermettségével és tudásával is, herceg Hildburghausen tábornokseregnagy.

A csapatok fegyelme és bátorsága kifogástalan volt. Harchan derekasan megállották a helyüket, a fáradságot, nélkülözést jól bírták.

Mindezt számbavéve, igazat kell adnunk Hadiknak, aki a kudarc egyedüli okát Wallis tábornagy elhibázott intézkedéseiben látja.

Könyve elejére ezt a mottót írta: „Mali initii malus Finis“, végére pedig ezt: „Audendo Virtus crescit. Tardando Timor.“ Az 1759-i hadjárat mindkettőnek igaz voltát bizonyítja.

*

*

*

III. Károly császár és király, a lengyel örökösödési háború következtében elvesztett olasz tartományokért, keleten akart kárpótlást szerezni. Kapóra jött neki, hogy Oroszország 1756 május 2. óta hadilábon állott a Portával. S mivel 1755-ben Oroszország is küldött segítőcsapatokat a Rajnához, a császár 50.000 főnyi hadsereget állított fegyverbe. Futak mellett, a török ellen, gróf Pálffy János tábornagy vezetése alatt.

De a tulajdonképpeni háború csak 1737-ben kezdődött, még pedig fölötte rossz vezetéssel.

Savoyai Jenő már 1736 április 21-én meghalt s utóda a fővezérségben nem az erre leginkább rátermett Pálffy, hanem névleg a császár veje, Ferenc lotharingiai herceg, valójában pedig gróf Seckendorff Frigyes tábornagy lett.

A császári kormány olcsó diadalra számított a már meggyöngyült s most kétfelől is megrohant Török-birodalommal szemben.

Ámde a „beteg ember“ sarokba szorított dühös fenevad módjára védekezett s csúnyán elbánt nyugati támadójával.

Az 1737-i hadjárat teljes kudarccal végződött. Seckendorffot elcsapták, haditörvényszék elé állították s helyét 1738-ban gróf Königsegg Lothar tábornaggal, az udvari haditanács elnökével, töltötték be. De bizony neki se volt se hadvezéri tehetsége, se szerencséje. Most már az ellenség is támadott s a harc nem csupán török területen, hanem magyar földön is folyt. A hosszú küzdelemben megtépázott császári sereg végül is Temesvár környékére volt kénytelen téli szállásra vonulni.

A balsikerű hadjárat végeztével, Königsegget is elmozdította a császár s a sereg élére gróf Wallis Olivér tábornagyot állította, aki a délmagyarországi harcokban kitüntette magát.

Most pedig átadjuk a szót Hadiknak, röviden összefoglalva történelmi munkájának legfontosabb részleteit.

*

* *

Az 1739-i hadjárat hadműveleti alapja Belgrád és Zimony környéke volt. Itt kellett gyülekeznie a támadásra szánt haderőnek, mert az Erdélyben és Horvátországban egyesített csapatoknak ezúttal csak védő feladatuk volt.

Wallis, mielőtt útrakelt volna Bécsből, azt a határozott parancsot kapta a császártól, hogy ne várja be a törökök támadását, hanem menjen eléjük s tartsa őket távol Magyarország határától. De a készülődés lassúsága sehogyse hangzott egybe a gyors támadás gondolatával. A gyalogezredeknel nagy emberhiány mutatkozott, úgy, hogy 5 helyett csak 2—2 zászlóaljjal és 2—2 gránátos-századdal vonulhattak ki s állományuk az 1200 főt nem haladta meg.

Belgrád várműveinek megerősítése és tatarozása folyt ugyan, de nagyon lanyhán, tökéletlen rögtönzések alakjában.

Wallis, Belgrádba érkezése után, tüstént magához hívatta a hadsereg tábornokait, úgyszintén Hadikot is, akiről tudta, hogy az elmúlt évben felderítő szolgálatot végzett s Nisig jutván, Rácországnak a Morava és a Nisava völgyével határos részeit alaposan megismerte.

A tábornagy feltétlen titoktartást kötve ki, négyszemközött hosszasan kikérdezte Hadikot, sőt még azt is megkérdezte tőle, hogy hogyan képzeli el a hadműveletek megindítását. Ez legelőbb is arra figyelmeztette a tábornagyot, hogy a Száva június havában rendszerint megárad s ilyenkor előnti az alacsonyabb szerémségi partvidéket. Nem szabad tehát ezt az árvizet bevárni, hanem minél előbb át kell az egész sereget Belgrádba szállítani, mert később már nagyon bajos lesz a hídverés.

Wallisnak arra a kérdésre, hogy hogyan kellene a hadseregnek Belgrádból elindulnia, Hadik megmagyarázta, hogy a török két úton jöhet Belgrád felé. Az egyik Nisen, Paracsinon, Jagodinán, Palankán, Hasszán-Pasán, Kollaron és Grockán át visz Belgrádba. Ez a fő út, de esős időben nehezen járható.

A másik út, Vidinből kiindulva, előbb a Duna mentén halad, majd a hegységnek nekivágva, Majdan-Peken át Grockára tart s itt egyesül az előbb említett főúttal.

A fődolog tehát az, hogy a császári sereg megszállja Grockát, még mielőtt a török oda érne; így azután szabad a keze, akár Jagodina, akár Majdan-Pek irányában. A grockai állás azonkívül védelemre is kiválóan alkalmas s a mellette folyó Dunán könnyűszerrel el lehetne mindennel látni a hadsereget.

Hadik nyomatékosan kifejtette, hogy minél előbb el kell indulniok s egyúttal azt is javasolta, hogy a sereg az első napon két, a másodikon pedig három oszlopban haladjon. Az oszlopok éle, amennyire csak lehet, egy magasságban legyen, hogy az ellenség közeledése esetén minél gyorsabban történhessék a kibontakozás és a felvonulás.

Meg kell már most tudni, hogy hol van a török sereg és mit csinál? Erről ugyanis csupán meg nem bízható kósza hírek keringtek Belgrádban. Messzejáró hírszerző különítmények puhatolják tehát ki az ellenség hollétét. Ezeket a különítményeket a legelszántabb és legügyesebb tisztek vezetése alá kell adni, a legkitartóbb lovakkal látva el őket. Ez a feladat — Hadik szerint — annyira fontos, hogy megoldása érdekében nagyobb áldozattól se szabad visszariadni, mert — mint írja — a veszedelem elmaradhatlan kísérője a hadviselésnek. De józan ésszel, tapasztalással, az idő, a hely és más egyéb viszonyok ügyes felhasználásával, csökkenteni lehet. A Belgrád és Grocka közötti hegyes-völgyes, erdős vidék különösen alkalmas arra, hogy kisebb osztagok észrevétlenül előrelőpózhassanak rajta.

Mindaz, amit Hadik elmondott, annyira egyszerű és ter-

mészetes, hogy valóban csodálkoznunk kell Wallison, aki más megoldást választott s ezzel kátyúba is vitte hadseregét.

Az első hibát azzal követte el, hogy megvárta a Száva megjósolt áradását s így éppen 10 napig tartott, amíg a Zimonyban június 12-én egyesített csapatokat a belgrádi partra tudták szállítani.⁸ Az átkelés 16-án kezdődött s 25-én végződött be.

De Wallis még most se igyekezett jóvátenni az eddigi időmulasztást. Állítólag gróf Neipperg tábornagy Nagybecserekéről közeledő hadtestére várakozott s ezért nem mozgult Belgrádból. A gyors indulás helyett azonban valami más történt.

Belgrád vára, a XVIII. századbéli viszonyokhoz képest, már kicsiny s így könnyen körülzárható és elszigetelhető volt. Nemcsak passzív, hanem aktív védelemre is képes nagyobb őrsereg nem fért el benne. Savoyai Jenő — ezen a bajon segíteni akarván — körülbelül 9 kilométer hosszú külső védővonalat építtetett, amely a Dunától déli irányban a V. Vracsar (Δ 249) dombhát legmagasabb pontjáig, majd onnan nyugatra fordulva, a Száva partjáig húzódott.⁹ Ez a védővonal a mostani várost is körülfogta s olyan tágas tér volt mögötte, hogy aktív védelemre alkalmas nagyobb sereg is megállhatott rajta.

Wallis most, 21 napig tartott rombolással, sok helyen átörtette és lehordatta ezt a nagy munkával készült vonalat. El se lehet képzelni, mi vihette erre a szerencsétlen gondolatra. Mintha csak a folyó gátját vágta volna át, árvíz idején.

Hosszas belgrádi veszteglése alatt messzebbjaro felderítésről se gondoskodott. A hírszerzőknek délfelé csak a világháborúból is jólismert Avala hegyig, keletfelé pedig csak Visnicáig volt szabad menniök. Így azután érthető, hogy még július 14-én is csak annyit tudott a tábornagy, hogy Jegen-Mohammed nagyvezir már elindult Nisből, sőt a Moraván is átkelt. Annyi idő azonban még így is lett volna, hogy a császári sereg legalább a grockai állást kellő időben elfoglalhassa.

⁸ A mozgó hadsereg összeállítása — ugyancsak Hadik leírása szerint — ez volt:

80 gyalogzászlóalj, 75 gránatos-, 173 lovasszásad, 80 darab táborigyű (480 tüzérrrel) és 1 aknász század (54 fő). Ehhez járult még a dunai hajóraj: 4 nagyobb, 6 kisebb hadihajó és 1 csajka, 1250 főnyi személyzettel.

Az erdélyi hadtest 26 gyalogzászlóaljból, 12 gránatos- és 57 lovaszásadból állott. A horvátországi hadtest összetétele ez volt: 2 gyalogzászlóalj, 5 huszárezred, 6000 banderiális-, 4000 károlyvárosi- és 6500 varasdi felkelő.

Belgrád őrsége: 22 gyalogzászlóalj és 513 tüzér.

⁹ A rákok Laudon-sáncnak hívták.

De Wallis még egyre tétovázott s csak 17-én kelt útra, 55 gyalogzászlóaljjal, 55 gránátos-, 88 német lovasszázaddal, 2 magyar huszárezreddel s valami 1000 rác határőrrel, mindössze 40.755 emberrel. Ebből a gyalogságra 29.551, a lovaságra 11.202 fő esett.

A tábornagy most se sietett; az első napi menettel csak Visnicáig jutott s ott két napig hevertette a hadsereget. 20-án indult meg újra, de ahelyett, hogy egyfolytában Grockáig haladt volna, Vincsán szállott táborba. Ugyanakkor ért Belgrádba gróf Neipperg tábornagy 16 gyalogzászlóaljjal, 16 gránátos- és 49 lovasszázaddal.

Most végre Wallis is úgy látta, hogy fel kell derítetnie, mi van Grocka körül. Alkonyatkor előreküldötte báró Bärenklau ezredet, Hadikot adván mellé, 1000 német lovassal és 300 huszárral. Hadik, aki jól ismerte azt a vidéket, hiába mondotta, hogy ennyi lovassággal, ott az erdők között, az éj sötétjében semmit se lehet csinálni. A tábornagy ragaszkodott parancsához. Bärenklau és Hadik azonban, Ritupeknél hagyva a német lovasságot, csak a huszárokkal mentek tovább.

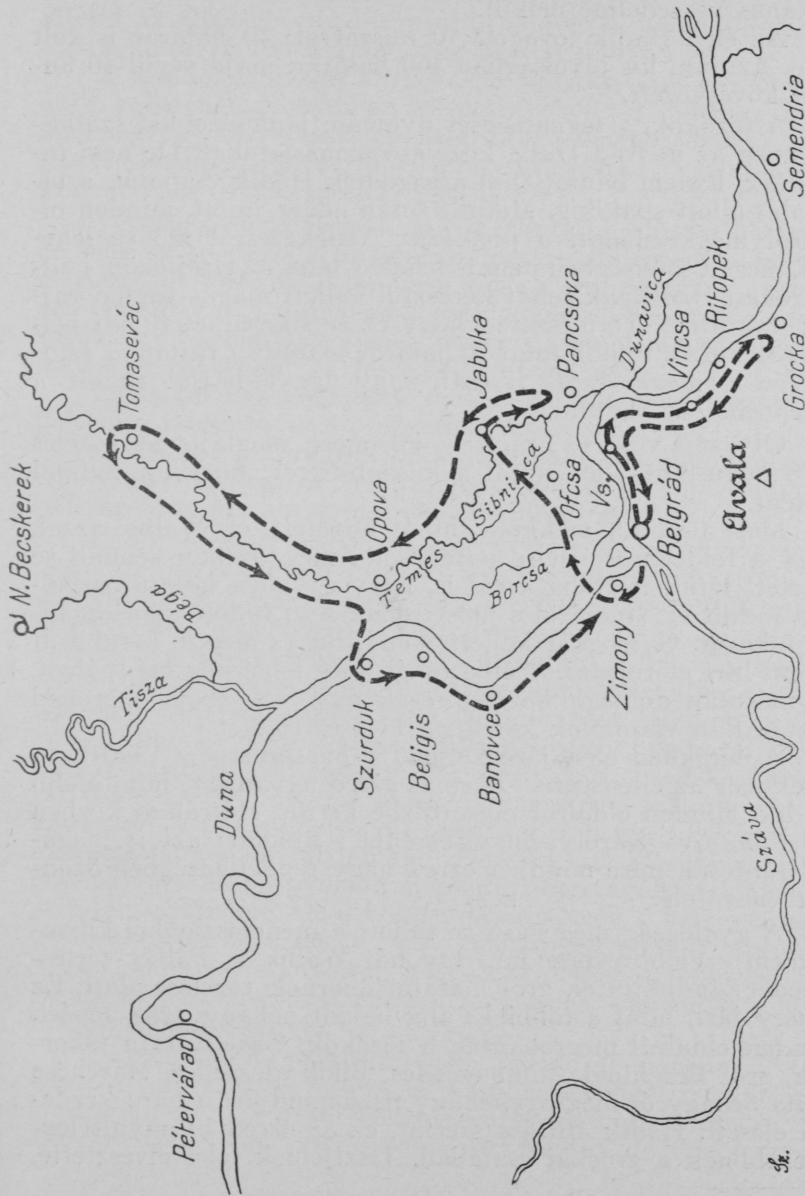
Grocka elé érve, nagy messzeségben tábornözeteket láttak pislogni. De Bärenklau nem akarta hinni, hogy az ellenség már ott lehessen; azt mondotta, hogy Hadik a szemhatár alján látszó csillagokat véli tábornözeteknek. Csakhamar kitűnt, hogy nincs igaza, sőt az előljáró török lovasság máris itt van, közvetlen közelükben.

Egyszerre csak néhány lövés dördült el, majd gyors puskaropogás következett, vad ordítózás kíséretében. Portyázó török lovasscsapat volt, mely a sötétségben rajtuk ütött. Nem volt más választásuk: vissza kellett vonulniok. Hadiknak két huszárja elesett s néhány lova megsebesült, de máskülönben nem tett kárt a riadalom s a különítmény minden egyéb baj nélkül ért vissza Vincsára, 21-én reggel 6 órakor.

Erre már Wallis is meghökkent. Egész hadseregét felriasztotta s még aznap estefelé elindult vele Grocka irányában. Az élen a két huszárezred haladt, utána 4 német lovasszázad következett. Hadiknak most azt parancsolta a tábornagy, hogy 50 huszárral és 200 határőrrel menjen előre az ellenségig, ha egész csapata odavész is.

A hadsereg éle 22-én, még virradat előtt, a Grockától nyugatra elterülő erdő szélén állapodott meg, várván a felderítés eredményét. Egyetlen, végtelennek látszó oszlopba volt tömörítve minden, Hadik s bizonyára mások tanácsa ellenére is.

Az út, amelyen a hírszerző csapat haladt, a lehető legrosszabb volt. Meredek magaslatok közé bevágva kanyargott, erdők, szőlők, bozótok és vízmosások között. A vak sötétség-

A császári hadsereg útja 1739-ben.
(1 : 750,000).

sk.

ben nem lehetett róla letérni, az eltévedés vagy a vízmosásba zuhanás veszedelme nélkül.

Az élen Hadik lovagolt 10 huszárral; 40 határőr is volt vele. Azután, kis távolságban 160 határőr, majd végül 40 huszár következett.

A törökök, a tegnapi eset nyomán, janicsárokkal szállották meg az út és a Duna közé eső magaslatokat. De nem támadtak, hanem bántatlanul átengedték Hadik csapatát, a távolabb állott spahikig. Mikor azután odáig jutott, minden oldalról megkezdődött a puskázás. Védekezésről szó se lehetett, mert a sötétségben nem is lehetett látni az elrejtőzött janicsárokat. Hadiknak tehát keresztül kellett magát vágnia rajtuk, hátrafelé. Természetes, hogy ez se sikerülhetett baj nélkül. 51 huszár s több mint 70 határőr maradt a rajtaütés színhelyén s maga Hadik is csak nagy ügyvel-bajjal tudott a kelepcéből szabadulni.

Olyasmí volt ez, mint a jólismert maglaji meglepetés 1878 augusztus 5-án, azzal a különbséggel, hogy az nappal történt.

Most tűnt ki, mekkora hibát követett el Wallis azzal, hogy a felderítést éjjelre parancsolta meg, amikor semmit se lehetett látni, továbbá azzal is, hogy egyetlen hosszú oszlopban indult el Vincsáról s most semerre se tudott gyorsan kibontakozni. Gyalogság kellett volna, de az messze hátul volt s nem bírt előrejutni. Wallis tehát, más lehetőség hiányában, egymásután dobta a harcba, csak úgy vaktában, merőben tisztázatlan viszonyok között, a lovasezredeket.

A derékhad élén járó Desewffy-huszárezredet¹⁰ indította legelőször az ellenségre. De ez az ezred ugyanúgy, mint előbb Hadik, minden oldalról puskatűzbe került. Hátrálása közben az utánajövő Károlyi-huszárezredbe¹¹ ütődött; azt is magával rántotta, mire mindkét ezred nagy rendetlenségben özönlött visszafelé.

A gyalogság még most se tudott a menetoszlophól kibontakozni s előbbrevergődni. Így hát Wallis a Pálffy-vértesezredet¹² indította el, gróf Carafa tábornok vezetése alatt. Ez is úgy járt, mint a többiek: alig haladt néhány száz lépést, minden oldalról megrohanták a törökök. Gróf Carafa tábornok, gróf Berchtold Antal ezredes, Blida alezredes, Marchese Prata őrnagy és még egynéhány tiszt mindjárt a harc kezdetén elesett. Hadik állítása szerint, ez az ezred bizonyult legvitézebbnek a grockai csatában. Tisztjeinek felét elvesztette,

¹⁰ A későbbi cs. és kir. 5. huszárezred.

¹¹ A későbbi cs. és kir. 6. huszárezred.

¹² 1682-ben alakult s 1802-ben oszlatták fel. Tulajdonosa 1700-tól 1751-ig gróf Pálffy János tábornagy volt.

legénységéből 300 fő hullott el, de nem hátrált. Rendületlenül állotta az ellenség meg-megújuló támadását, mindaddig, míg a Savoyai-dragonyosezred¹³ meg nem segítette.

A törökök hátrább húzódtak a dragonyosok közeledtére, akik kelleténél gyorsabban követték őket. A hátráló török lovasság egyszerre csak visszafordult s megugrasztotta meg-lepett üldözőit. Most a Hohen-Ems vértesezred¹⁴ vágott közbe, kimentvén a dragonyosokat a bajból.¹⁵

Valahára 14 gránátoszszázad is érkezett a harc színhelyére, de még ez se tudta a császáriak javára billenteni a helyzet mérlegét. A törökök, újra meg újra, a legnagyobb hevesseggel támadtak s a gránátosok csakhamar elvesztették legénységük egy harmadát ebben a makacs küzdelemben. Itt is el-esett egy tábornok: a Hessen-Rheinfelsi herceg.

Ezalatt a hadsereg zöme csak nagy lassan, akadozva fejlődött, a hosszúra nyúlt egyetlen menetszlopból.

Időközben a Dunáról felszálló reggeli köd ellepte a partmenti magaslatokat s Wallis, hogy megtudja, nincs-e baj a balszárnyon, kis huszárosztagokat küldött oda.

Ekkor történt, hogy a Károlyi-ezred egyik huszárja a nagy ködben elszakadt társaitól s egyszerre csak Ali rumeliai pasával találta magát szemben. A pasa szintén tájékozódni jött ide 300 lovas élén, de ebben a pillanatban éppen egyedül volt. A huszár habozás nélkül nekirugtatott. A török hajtódárdát dobott feléje, de a huszár ügyesen elkerülte. A pasának már nem volt annyi ideje, hogy kardot húzzon; csupán annyit tehetett, hogy hátrarántotta a lovát s így kerülte el a huszár kardesapását, amely csak a török lovának kantárszárát vágta ketté. A huszár most villámgyorsan lekapta nyerge kápájáról a pányvát s olyan ügyesen dobta a pasára, hogy annak mindkét karját lefogta vele. Azután elkapta az elvágott kantárszárát s gyorsan megindult foglyával — mint hitte — többi társai felé. De a ködben eltévesztvén a helyes irányt, török lovasok közé került, akik tüstént reávetették magukat. A pasa mindent elkövetett, hogy megmentse a vakmerő huszár életét, de emberei nem hallgattak reá, hanem felkoncolták a magyar legényt.

Ez nem valami utólag kieszelt „háriáda“, hanem való történet, amelyet maga az esetnél annyira érdekelt pasa beszélt el Hadiknak, a belgrádi béketárgyalás alatt. Lehetett, sőt bizonyára volt ilyen, vagy hasonló eset több is, de nem jegyezte

¹³ 5. sz. dragonyosezred. Később az 1. majd 1867-ben a 13. számot kapta.

¹⁴ A későbbi 8. dragonyosezred.

¹⁵ Nagy vesztesége volt a később harcbakerült Hohenzollern-vértesezrednek is. Ez 1685-ben alakult s 1802-ben oszlatták fel.

fel senki, mert mindennapi megszokott dolog volt a magyar huszárságnál az efféle, amelyről később már nem sok szó esett.

Ezalatt Pallavicini tábornok is megjött a dunai hajórajjal s a Grocka alatti kis szigetnél horgonyt vetve, a parton megszállott török csapatokat kezdte löni. De a válság ezzel nem múlt el; csak akkor szűnt meg, amikor gróf Neipperg tábornoszernagy is megérkezett, nagyszámú lovassággal.¹⁶

Rónai-Horváth Jenő azt írja,¹⁷ hogy Neipperg a vinci táborba érkezve tétlenül megállott, ahelyett, hogy a szorongatott főszereg támogatására sietett volna. Ha így történt, akkor kétségtelenül egyik oka volt a csakhamar bekövetkezett visszavonulásnak.

Azonban Hadik leírásából ennek az ellenkezője tűnik ki; az tudniillik, hogy Neipperg, parancsot nem várva, azonnal útrakelt egész lovasságával, mihelyt a Grocka felől jövő ágyúszót meghallotta s még elég jókor érkezett, hogy a csata további balrafordulását meggátolja.

Most már kárba vesztett a törökök minden erőlködése, mert nem tudtak többé semmi állandóbb sikert kivívni. A harc estefelé fokozatosan el is űlt. Hadik határozottan azt állítja, hogy a császári sereg helyzete nem volt rossz; verezégről meg éppen nem lehetett szó, mert Neipperg lovassága háromszorosan is pótolta az addigi veszteséget; a csapatok pedig keményen állották a sarat s egyik se futamodott meg.

És mégis mi történt? Wallis, attól való félelmében, hogy a török másnap újra támadni talál: elrendelte a visszavonulást, a már beállott esti sötétségben.

Ezzel aztán el is rontott mindent. A csapatok nem tudták mire vélni a tábornagy parancsát. Senki se tudta, mi történhetett, mert szemellátható veszedelem nem volt. De Wallis érthetetlen intézkedése azt az érzést keltette az egész harcvonalon, hogy valami katasztrófa fenyegeti a császári sereget.

Megindult tehát minden hátrafelé, az egyetlen úton, az erdőn keresztül, ahol csakhamar végzetes torlódás és kavardás támadt s nyomban utána az ilyen helyzetben rendszerint el nem maradó riadalom és fejtelenség következett. A csapatkötelékek felbomlottak. Azok, akik az országúton nem tudtak előbbrejutni, oldalvást, a bozótok és vízmosások között próbáltak menekülni, de sokan eltévedtek s a törökök karmába jutottak. A lovasság, az ágyúk és a szekerek szintén sok menekülőt tapostak agyon, közöttük sebesülteket is.

¹⁶ Neippergnek 8168 gyalogja és 6665 lovasa volt.

¹⁷ I. m. 412. l.

Mint Hadik írja, az 5528 emberre¹⁸ és 2184 lóra rugó veszteség nagyobb része nem a csatában, hanem visszavonulás közben állott be.

Wallis, amikor haditörvényszék elé állították, azzal okolta meg a grockai visszavonulást, hogy a csata előtti fárasztó éjjeli menet s az utána reggeltől-estig perzselő kánikulában vívott kemény csata annyira kimerítette a csapatokat, hogy a törökök másnap netalán megújuló támadásának nem tudtak volna ellenállani.

Hadik nem látja elfogadhatónak ezt a mentegetőzést, mert szerinte:

1. A legutolsó táborhely és a csatatér között mindössze két órajárás volt a távolság.¹⁹ Amikor az élen haladó Desewffy-huszárezred a harc színhelyére ért, a hátrábblevők jókora része még Vincsánál állott. A csapatok általában többet pihentek, mint amennyit jártak.

2. Nagy hiba volt, hogy Wallis se kenyeret, se zabot nem hozott magával Vincsáról s nem gondoskodott róla, hogy legalább estefelé kapjon valami harapnivalót a sereg az elhagyott táborból.

3. Minden természetadta előny a császáriak oldalán volt. Az állás az erdő szélén, a magaslaton húzódott, ahonnan hatásosan lehetett a támadókat löni. A harcval nem nyúl hosszúra, úgy, hogy a kimerült csapatokat fel lehetett a később érkezőkkel váltani. A tulajdonképeni csatában az ellenség jóval többet veszített a császáriaknál s Wallis — ha az éj folyamán Neipperg gyalogságát is magához veszi — másnap már támadhatott volna.

A törökök folytonosan nyílt térszínen harcoltak, a nap tikkasztó hevében s mindenütt felfelé kellett támadniok. Azok a török főtisztek, akikkel Hadik erről a csatáról beszélt, mindnyájan azt mondták, hogy a nagyvezir másnap valami jobb állásba akart visszavonulni, mert úgy látta, hogy Grockánál nem boldogul.

4. Wallis akkor rendelte el a visszavonulást, amikor arra nem volt még semmi ok. Ezzel elvette a csapatok bátorságát s összezavarta az egész sereget.

Itt meg kell még említenünk, hogy a kis dunai hajóraj is vitézül megállotta a helyét egész napon át s csak akkor gondolt hátrálásra, amikor a szárazföldi sereg elvonulásáról értesült. De eleinte sehogyan se haladt, mert az erős ellenszél miatt nem tudott vitorlázni s így csak 24-én érkezett Bel-

¹⁸ Nem felel meg a valóságnak, hogy a császári sereg 20.000 főt veszített volna a grockai csatában, mint az többhelyen olvasható.

¹⁹ Az elesettek között volt báró Wittorf és Lerschuer altábornagy is.

¹⁹ Könnyű lovasságnak.

grádba. A visszavonulást fedező fregatt azonban 25-éig volt kénytelen a Dunavica torkolatánál, az utánanyomuló török naszádok ellen védekezni. De felfelé nem juthatván, a parancsnok a magyar part nádasaiba vitte hajóját s ott felrobantotta, hogy az ellenség meg ne kaparíthassa.

Július 25-án reggel Vincsánál szállott táborba Wallis serege itt egyesült Neipperg gyalogságával. A török lovasság csak nagyon óvatosan követte a hátrálókat. A nagyvezirnek nyilván fogalma se volt róla, hogy a császári sereg visszavonulása felbomlássá fajult, mert különben könnyűszerrel a Dunába nyomhatta volna.

24-én reggel vonult be Wallis Belgrádba, erősen megfogyatkozott hadával, mert a grockai csata és meghátrálás közben beállott veszteséget 10.000 főre növelte a sok beteg és elmaradozó. Ugyanaznap délben már portyázó és hírszerző török lovasság mutatkozott Belgrád előtt, de estefelé vissza is húzódott.

Mondottuk, milyen nagy hibát követett el a tábornagy azzal, hogy annyira elrontotta a vár külső védővonalát. Most már ő maga is láthatta, hogy ez a megesonkított vonal nem alkalmas többé védelemre. Azt határozta tehát, hogy 16 zászlóaljjal megerősíti Belgrád őrseregét, azután pedig a Bánátba vonul vissza, sorsára hagyva ezt az akkor annyira fontos várat.

Hadik határozottan kárhoztatja Wallis szerencsétlen gondolatát. Az ő véleménye szerint elég lett volna egy, nagyobbára lovasságból összeállított különítményt indítani Jabukára, hogy ott, a Temes vonalán, útját állja a törökök netalán megkísérelt portyázásának. A különítmény Belgráddal való összeköttetését a Duna, a Borcsa és a Semnica²⁰ hídjánál levő, kellően megszállott sáncok biztosíthatták volna. Minden egyébnek Belgrádnál és Zimonymál volt a helye, mert erre vitt az ellenség fő hadműveleti vonala.

*

* * *

Wallis báró Sucov altábornagyot hagyta Belgrádban parancsnokul; átkelt a Dunán s 26-án reggel a Borcsa-patak²¹ mellett szállott táborba egész seregével. A derékhaddal ott maradt 28-áig, de egy pontonokkal felszerelt erős különítményt már 27-én Jabukára indított, mert híre járt, hogy erős török hadtest közeledik Pancsova felé.

Ugyanakkor egy 300 huszárból és 100 vértésből álló figyelő különítményt küldött Ovesára, gróf Forgách huszár-

²⁰ Sibnica.

²¹ Ezt a folyást most Viseljának hívják. Balpartján van, közel a Dunához, Sztara Borcsa (régente csak Borcsa) község.

alezredes parancsnoksága alatt, a közeli Duna szemmelartása végett. Forgách 4 napig időzött ott és azt jelentette, hogy a folyam tele van szállítóhajóval s a túlsó parton igen sok teve, továbbá bivalyfogatú tűzérség vonul Belgrád felé.

A Béga és a Temes alsó folyása és torkolatvidéke, akkoriban valóságos útvesztője volt a keresztül-kasul kanyargó vízfolyásoknak s a közéjük ékelt mocsaraknak. Harcra teljesen alkalmatlan volt ez a vidék, sőt nagyobb seregetest átvonulása elé is temérdek akadályt gördített. Wallisnak tehát sietnie kellett, hogy kivergődjék erről a veszedelmes tájról, még mielőtt a közeledő török sereg elállhatná a Temes átjáróit.

Július 28-án hagyta el a császári sereg a Boreca vizét s rendkívül fárasztó menettel Jabukára ért. A Boresánál Dufort tábornok maradt 5 gyalogzászlóaljjal és 4 lovasezreddel, hogy biztosítsa Belgráddal az összeköttetést.

Jabukán azt a jelentést kapta a fővezér, hogy 50.000 főnyi török sereg érkezett Pancsovára.

Wallis tehát 30-án elindult, de a sok mocsár miatt csak esigamódra haladhatott.

A török 6000 spahit küldött előjáróba a császári sereg ellen s könnyű diadalt vehetett volna kifáradt csapatain, ha valami váratlan dolog nem történik. A törökök vezére ugyanis egy fiatal kegyenc lett, akit előde — a méltatlanul mellőzött Tos pasa — nem akart támogatni. Ahelyett, hogy követte volna a derékhaddal a spahikat, tétlenül megállott, úgy, hogy ez az előreküldött lovashadtest, kellő erősítés hiányában, kénytelen volt meghátrálni.

Vesztesége valami 700 fő, Wallisé pedig 418 ember és 162 ló volt.

A tábornagy üresen hagyott táborhelyükig követte a visszavonuló törököket s ott három napig pihent; lovassága azonban a Nera vizéig üldözte az Orsovára húzódó ellenséget.

Augusztus 5-án ismét Jabukánál állott a császári sereg. Wallisnak azonban nem volt maradása, mert időközben a nagyvezir Belgrád alá ért s 42 ágyúval és 3 mozsárral lövette a várat, amelynek őrsége 55 zászlóaljra és 24 gránátoszázadra, mindössze 11.590 főre rugott. A tábornagy azonban nem arra gondolt, hogy a szorongatott várat felmentse az ostrom alól. Ő már akkor azzal a gondolattal foglalkozott, hogy nemesak Belgrádot, hanem az egész Szerémséget is sorsára hagyva, Péterváradra vonul vissza, mert különben a török akár Budáig is pusztíthat. Ilyen jelentést küldött Bécsbe is.

Augusztus 7-én indult el a sereg Jabukáról, a Temes balpartján felfelé. Másnap pihent, 9-én pedig Tomasevác köze-

lében táborozott, mert ott volt legkönnyebb az átkelés a Temesén. Utközben 200 ember halt meg, kimerültség következtében. 10-én történt az átkelés; 12-én tovább indult a hadsereg a Temes jobbpartján lefelé s Offnica²² közelében, a Temes főága és a Duna között szállott táborba.

Hadik leírása szerint, ez volt valamennyi között a legfárasztóbb menet, tikkasztó hőségben, mocsarak között, amelyeknek poshadó vizét kellett más hiányában inniok. A legénység béketűrése már elfogyott s durva szidalmak hangoztak fel lépten-nyomon Wallis ellen.

Másnap nem ment tovább a tábornagy. Pihentette elcsigázott csapatait s megvárta, hogy az elmaradozottaknak az a része, amely még bírta valahogyan a lábát, utolérhesse a hadsereget. Itt kezdődtek a Belgrád sorsát megpecsételő sívár események.

Ugyanis Succov altábornagy futárt küldött Wallishoz, azzal a jelentéssel, hogy a nagyvezir alkalmasint át fog kelni a Száván, teljesen körül akarván zárni a várat. Sürgősen kér tehát 6 zászlóaljat, hogy a törökök szándékát meggátolhassa. Ezt rögtön összeszedték, el is indították, úgy, hogy már 14-én este Belgrádba érkezett.

Wallis, részint azért, mert Bécsből megintették, részint tábornokainak nyomatékos követelésére, letett arról a szándékáról, hogy Péterváradra vonuljon vissza. De Belgrád felmentésére most se gondolt komolyan. Ez abból is kitűnik, hogy augusztus 14-én átkelt ugyan a Dunán, de Szurdoknál megállapodva, 9 napig vesztegelt.

De mivel a kishitű és gyámoltalan Succov egyre hangoztatta, hogy a nagyvezir hamarosan körülzárja a várat: Wallis végre rászánta magát, hogy leküldi herceg Hildburghausen tábornaszernagyot a Száva vonalának védelmére, 22 gyalogzászlóaljjal és 8 lovasezreddel. Hildburghausen sietett, amennyire csak tudott s 20-án a Zimonnyal szomszédos Bezsaniánál szállott táborba.

Wallis csak 24-én indult el a nála maradt csapatokkal s aznap Beligisre, másnap Banovcéra ért s ott meg is állapodott.

A megijedt Succov néhány nappal előbb azt jelentette, hogy a törökök széles rést törtek a vár főgátján, a kapucinus zárda mögött s most már könnyen betörhetnek a várba. A tábornagy tüstént elküldötte ezt a jelentést Bécsbe, ahol azonban nem hitték el s nyomban leküldötték báró Schmettau tábornaszernagyot azzal az utasítással, hogy vegye át az élhetetlen Succovtól a várparancsnokságot. De ugyanakkor, Wal-

²² Ez, Hadik helyszínleírása szerint, csak Oppova lehet, mert Offnica nevű helység azon a vidéken nincs. Az 1808-i Lipszky-féle helységnévtárban se fordul elő.

lis megkerülésével, felhatalmazták gróf Neipperg táborszer-
nagyt, hogy kezdje meg a nagyvezirrel a békealkudozást.

Schmettau csakhamar meggyőződött róla, hogy a vesze-
delem korántse akkora, amekkorának a félénk Succov mon-
dotta. Hadik is megnézte a részt, de ő se találta válságosnak
a helyzetet, mert a rés mögött jól védelmezhető erős védő-
szakasz épült, amelyből meg lehetett az ellenség rohamát
állítani.

Augusztus 30-án Wallis is közelebb húzódott Zimonyhoz
s másnap számbavette hadseregét, amely akkor 13.572 gya-
logból, 15.006 lovasból, mindössze tehát 26.578 főből állott.

De már késő volt minden. Csakhamar meglett a fegyver-
szünet, majd a szégyenletes belgrádi béke, amellyel odaveszett
Savoyai Jenő minden szerzeménye s odaveszett a Magyar-
országnak annyira fontos Belgrád is.

*

* *

Előbb már említettem, hogy ennek a dicstelen hadjárat-
nak kimerítő történetét okulásul írta meg Hadik, fiai szá-
mára, akiket nagy gonddal készített elő a katonáéletre, abban
bizakodva, hogy méltók lesznek atyjuk hírnevéhez.

Az elhíntett mag termékeny talajba hullott. Hadik két
fia — Károly és András — a nagynevű apa nyomdokát kö-
vetve s tanítását megfogadva, fényes katonai pályát futott
meg.²³

Az 1756-ban született Károly, éppen olyan hős, de amel-
lett ügyes és tanult huszár volt, mint apja. 1794-ben már tá-
bornok s a Mária Terézia-rend lovagja, majd 1796-ban kö-
zépkeresztese lett. 1797-ben — 41 éves korában — altábor-
nagy. Gyorsan emelkedő pályája azonban nagyon hamar meg
is szakadt. Az 1800 június 14-én vívott marengoi csatában
halálos sebet kapott s 10 nap múlva elhunyt Alessandriában.²⁴

A 8 évvel fiatalabb András se maradt el bátyja mögött.
1787-től fogva 1815-ig csaknem minden háborúból derekasan
kivette a részét s mint lovassági tábornok halt meg Marcaltón,
1840 június 18-án.

Irodalmi téren is működött. A neki tulajdonított mennyi-
ségtani értekezés szerzője ugyan alig lehet, de írt 1809-ben
egy részletes reformtervet, a magyar nemesinsurrectio újjá-
szervezéséről.²⁵ Ez a memorandum nem jelenti meg nyomtatás-
ban s az irodalomtörténet se tud róla. *Gyalókey Jenő.*

²³ Volt egy János nevű fiú is, aki 1755 dec. 27-én született. Ő volt a legidősebb.

²⁴ Lange: Gróf Hadik Károly. (*Hadtört. Közlemények*: 1927. évf. 556. és k. ll.)

²⁵ *Gyalókey*: A magyar nemesinsurrectio reformtervei 1797-től 1809-ig. (*Századok*: 1925. évf. 148. és k. ll.)